

ՅՕԴՈՒԱԾ-ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃԵԱՆԻ ԵՐԳԻԾԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

ԿԱՐԻՆԷ ՌԱՖԱԵԼԵԱՆ

karine.rafaelyan@mail.ru

ՄՈՒՏՔ

Դերենիկ Դեմիրճեանի արխիւը լի է տարատեսակ անտիպ նմուշներով, որոնց հանրայնացումը անհրաժեշտութիւն է թէ՛ Դեմիրճեանի, թէ՛ նրա արժէքը գիտակցող անձանց համար:

Անտիպների մասին խօսելիս մենք նկատի ունենք դասականի՝ ոչ միայն գրական երկերը, այլև գծանկարները, մասնաւորապէս՝ Դեմիրճեանի տարբեր տարիներին արած երգիծանկարները¹:

Յայտնի է, որ Դեմիրճեանը դեռեւս Արտահանի դպրոցում ուսանելիս աչքի է ընկել կերպարուեստի եւ երաժշտութեան ոլորտներում ունեցած ծիրքերով, թէեւ, ինչ խօսք, դրանք էապէս զիջել են գրական օժտուածութեանը:

1892ին Գէորգեան ճեմարան ընդունուել պատրաստուող իրենց շրջանաւարտ սանին Արտահանի դպրոցի հոգաբարձութիւնը տալիս է հետեւեալ բնութագիրը.-

Աշակերտ Դերենիկ Դեմիրճօլեանը² ամենայն յաջողութեամբ եւ պարգեատրութեամբ աւարտել է Հոգաբարձութեանս խնամոց յանձնած դպրոցը, ջանասէր է վերին աստիճանի, օժտուած է աստուածատուր բնածին ծիրքերով, ունի նախանձելի ընդունակութիւն եւ զարմանալի ձգտում դէպի կրթութիւնը եւ լուսաւորութիւնը: Թէ իր օրինակելի վարք ու բարքով, թէ իր համեստ բնատրութեամբ, թէ իր բազմաթիւ նախանձելի յատկութիւններով միանգամայն գրաւել է թէ իր ուսուցիչների, թէ հոգաբարձութեան եւ թէ բոլոր հասարակութեան ուշադրութիւնը... Շնորհալի երգիչ է, նկարիչ, եթէ դատի տակ առնել նրա գրածները, ոտանաւորները, չենք սխալուի, որ նա ապագայում հայ գրականութեան մէջ լինելու է մի փայլուն աստղ³:

¹ Դեմիրճեանի երգիծանկարները պահպանում են Ե. Չարենցի անուան գրականութեան եւ արուեստի թանգարանի Դերենիկ Դեմիրճեանի եւ Յուշային գրական ֆոնդերում, պատճենները՝ Դեմիրճեանի տուն-թանգարանում:

² Դեմիրճեանի տոհմական ազգանունը եղել է Դեմիրճօլեան: Յետագայում նա, իր ազգանունն անելի բարեհունչ դարձնելու նպատակով, հրաժարուել է «օլլի» արմատից ու ստեղծագործութիւնների տակ, ինչպէս եւ գրքերը տպագրելիս հանդէս եկել Դեմիրճեան ազգանունով:

³ Հրայր Մուրադեան, *Դերենիկ Դեմիրճեան*, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1961, էջ 12:

Նկարչի եւ երաժշտի ծիրքերը չլքեցին գրող Դեմիրճեանին ողջ կեանքի ընթացքում: Նա նուագում էր ջութակ եւ նկարում մինչեւ կեանքի վերջը: Ուշագրաւ մի պատմութիւն կայ այն մասին, թէ ինչպէս է *Վարդանանքի* հեղինակը կտափ վրայ, իւղաներկով պատկերել Ասարայրի ճակատամարտը⁴:

Ինչպէս գիտենք, *Վարդանանք* պատմավէպը գրուել է երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ: Առաջին հատորը լոյս է տեսել 1943ին, երկրորդը՝ 1946ին: Երբ խորհրդային երկիրը փոքր-ինչ թօթափել է աղէտալի պատերազմի տնտեսական հետեւանքները, որոշուել է Դեմիրճեանի գլուխգործոցը վերահրատարակել պատշաճ տեսքով, նկարազարդումներով: Եւ 1951ին վերահրատարակուել է *Վարդանանքը*՝ մէկ գրքով⁵: Այն ամենաշքեղ հրատարակութիւնն է մինչ օրս եղածների մէջ: Գիրքը նկարազարդելու պետական պատուէրը տրուած էր այն ժամանակ երիտասարդ գեղանկարիչ Էդուարդ Իսաբէկեանին⁶: Դեմիրճեանը, նրան ուղղորդելու նպատակով, ինքն է նկարել Ասարայրի ճակատամարտը կտափ վրայ: Ապա ցոյց է տուել իր նկարը Իսաբէկեանին եւ պահանջելու պէս առաջարկել, որ այդ ոճով ու ոգով նա անի իր վէպի նկարազարդումները: Այս մասին մեզ պատմել են գրողի եւ նկարչի ժամանակակիցները:

Փաստօրէն, ոչ միայն մանկութեան, պատանութեան, երիտասարդութեան, այլեւ խոր ծերութեան շրջանում էր նկարում Դեմիրճեանը: Եւ հենց այդ շրջանի գեղանկարչական գործերն են այսօր յայտնի հանրութեանը: Ոչ միայն «Ասարայրի ճակատամարտը» կտաւը, այլեւ շատ ուրիշ իւղաներկ աշխատանքներ եւ մատիտանկարներ Դեմիրճեանի տուն-թանգարանի ցուցադրութեան կարեւոր մասն են կազմում այսօր: Դրանց մէջ կան այնպիսիք, որոնք մինչեւ վերջերս անյայտ էին անգամ դեմիրճեանագէտ եւ դեմիրճեանասէր շրջանակներում: Այդ գործերը հիմնականում երգիծական բնոյթի մատիտանկարներ են, որոնք գրողն արել է թէ՛ առանձին թերթիկների վրայ, թէ՛ իր նամակների, ձեռագրերի էջերում: Դրանցից մի քանիսը եւս ներկայում համալրել են Դեմիրճեանի տուն-թանգարանի հիմնական ցուցադրութիւնը:

Գրեթէ բոլոր նկարներն ունեն որոշակի մեկնաբանութիւն-ենթադրութիւններ: Այդ նկարներում մենք հանդիպում ենք Դեմիրճեանի անուանի ժամանակակիցներին: Այս մասին նա գրում է նաեւ իր յուշերում:

⁴ Գեղանկար՝ Դ. Դեմիրճեան, Ասարայրի ճակատամարտը, նիւթ՝ իւղաներկ, կտաւ, չափը՝ 65:0-27:0 սմ, 1943: Դերենիկ Դեմիրճեանի տուն-թանգարանի ֆոնդ, հաշտառման նիշ՝ ՄՄ-24:

⁵ Դերենիկ Դեմիրճեան, *Վարդանանք*, Հայպետհրատ, Երեւան, 1951: Նկարազարդումը՝ Էդուարդ Իսաբէկեանի:

⁶ Էդուարդ Իսաբէկեան (1914-2007), պատմանկարիչ, ՀԽՍՀ ժողովրդական նկարիչ:

Անդրադառնալով «Վերնատուն» գրական խմբակի⁷ հաւաքներին՝ գրողը պատմում է.-

Մենք սկսեցինք քննադատական վերաբերմունք ցոյց տալ մեզանից դուրս եղած գրականութեանը եւ քննադատութեանը: Ես զանազան թերթիկներ էի կազմում յատուկ այդ երեկոյի համար, ուր երգիծանկարում էի զանազան անձնատրոպիաների: Մի անգամից անելի Լէօն դառել է իմ նկարների հերոսը⁸:

«Վերնատան» հաւաքները միտումաժ էին ոչ միայն գրական, մշակութային հարցերի քննութեանը, այլեւ հայ ազգի առջեւ ծառացած կենսական, ընկերաքաղաքական խնդիրներին: Հիմնադիրները մտահոգ էին ԺԹ. դարավերջի եւ Ի. դարսկզբի հասարակական, քաղաքական, աշխարհաքաղաքական փոփոխութիւններով, որոնք ուղղակիօրէն եւ դաժանօրէն ծառացել էին հայ ժողովրդի առաջ ու հերթական անգամ դրուած էր մեր ազգի լինել-չլինելու խնդիրը, ինչպէս, ցաւօք, այս օրերին:

Դերենիկ Դեմիրճեանը ոչ թէ սոսկ գծանկարում էր, այլեւ իր վերաբերմունքն էր արտայայտում այդ նկարներում իր ժամանակի անցուղարձերի առնչութեամբ: Նրա երգիծանկարներում զգացում է որոշակի վերաբերմունք իր նկարների հերոսների հանդէպ: Բնականաբար, բանավէճերի պակաս չկար խորագէտ մտաւորականների քննարկումների ընթացքում: Միակարծիք չէին այդ վեցեակն ու նրանց հիւրերը՝ տիրող վտանգատու անցուղարձերի վերաբերմամբ: Դեմիրճեանը, որ դժգոհ էր այս կամ այն մտաւորականի կեցուածքից, այդ դժգոհութիւնն արտայայտել է նաեւ իբրեւ երգիծանկարիչ: Ինչ խօսք, նա իր տեսակէտերը յայտնել է նաեւ խօսքով, սակայն ասես դա բաւարար չհամարելով՝ նաեւ դիմել է գծանկարի ժանրին:

Նրա երգիծանքի թիրախում յաճախ յայտնուել է ժամանակի մամուլը, մասնատրապէս՝ *Մուրճ*, *Մշակ* պարբերականները: Ինքն էլ, լինելով մամուլի աշխատակից, ներսից է իմացել, թէ ինչ անցուղարձեր կան խմբագրութիւնների պատերից ներս:

Չէ՞ որ մամուլը ժամանակի պատկերն արձանագրող հզօր միջոց է. եւ եթէ այն վատ է աշխատում, աղաւաղում է ժամանակի պատկերն ու այն այդպէս աղաւաղում էլ փոխանցում է յետագայ սերունդներին, դառնում պատմութեան տուեալ ժամանակի ծուռ հայելին, խեղաթիւրում իրականութեան մասին պատկերացումները: Ահա այս մտածողութեանն ենք հանդիպում Դեմիրճեանի երգիծանկարներում: Դրանք, թերեւս, անելի անաչառ եւ լիարժէք պատկերացում են տալիս մեզ այն օրերի մամուլի իրական նկարագրի մասին, քան դրանց պահպանուած համարները:

⁷ Հիմնադիր վեց անդամներն էին՝ Յովհաննէս Թումանեան, Ղազարոս Աղայեան, Դերենիկ Դեմիրճեան, Աւետիք Իսահակեան, Լեւոն Շանթ, Նիկոլ Աղբալեան:

⁸ Դերենիկ Դեմիրճեան, *Երկերի ժողովածու 14 հապորով, հրդր. 14*, ՀՍՍՀ ԳԱ, 1987, Երեւան, էջ 247:

Երգիծանկարներից մեկում նաեւ նկատելի է Դեմիրճեանի ծաղրը օտարամոլութեան նկատմամբ: Խօսքը Ալեքսանդր Ծատուրեանին պատկերող երգիծանկարի մասին է մասնաւորապէս:

Իր համար սիրելի երկու անձանց՝ Թումանեանին եւ Պերճ Պոռշեանին նա ներկայացրել է անքէն ու հարազատական հումորով:

Մենք կը ներկայացնենք նրա տասնմէկ երգիծանկարները, որոնք որոշակի լոյս կը սփռեն Դեմիրճեանի նկարչական ձիրքի եւ գրական, հասարակական-քաղաքական դիրքորոշումների վրայ:

Երգիծանկարներին կցուած գրառումներում առկայ անընթեռնելի բառերի տեղում դրուած է <...> նշանը:

ԴԵՐԵՆԻԿ ԴԵՄԻՐՃԵԱՆԻ ԵՐԳԻԾԱՆԿԱՐՆԵՐԸ՝ ՎԵՐԾԱՆՈՒԱԾ ՄԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

Երգիծանկար 1, Լէօ

Սա Լէոյին պատկերող երգիծանկարներից է, որին կցուած չէ Դեմիրճեանի որեւէ գրառում-մեկնաբանութիւն՝ ի տարբերութիւն յաջորդիւ ներկայացուողների:

Երգիծանկար 2, Լէօ

Այս երգիծանկարի հերոսը եւս Լէօն է: Նկարի տակ Դեմիրճեանը գրում է. «Եւ այսպէս, Րաֆֆին մեռաւ անժառանգ, թողնելով դրա տեղ էշեր, գայլեր ու արջեր, որոնք ոչ մի կապ չունեն գրականութեան հետ:

Եւ այսպէս, պարոններ, վերջացնելով մեր խօսքը հին գրականութեան մասին, մենք կ'անցնենք (արջաբար) նոր գրականութեան:

Լէօ:

Երգիծանկար 3, Ժամանակի մամուլ

Այս գծանկարում դասականի երգիծանքն ուղղուած է այն օրերի պարբերականներին եւ դրանց էջերում տպագրուող ու տպագրուել փափաքող հեղինակներին:

Նկարի ձախ կողմում երկու հոգու դիմանկար է՝ «Մուրծ», «Մշակ» գրութիւններով:

Դրանցից ներքեւ մի մարմնեղ զինուած մարդ է, հաւանաբար՝ Մուրծի խմբագիրը, քանի որ նրա սենեակի դռան զանգի կոճակը եղբերուած է «Մուրծի խմբագիր» գրութեամբ: Խմբագրի թիկունքին կարծես գաղտնագրուած է «Լէօ»: Փակ դռան առջեւ շարուած են հեղինակները՝ համապատասխան գրութիւններով՝ «Պոէզի», «Վէպ», «Հասարակական գիտական», «Տնտեսական», «Մանկավարժութիւն»: Իսկ նկարի աջ անկիւնում մէջքով շրջուած մարդու ուրուագիծ է՝ «Հին մուրծ 2500» գրութեամբ:

Երգիծանկար 4, Ժամանակի մամուլ

Այս երգիծանկարում Դեմիրճեանի երգիծանքի թիրախը դարձեալ ժամանակի մամուլը եւ, իհարկէ, նրա ուշադրութեանն ամենաշատը արժանացած Լէօն են:

Մենք փորձել ենք վերծանել չափազանց մանր տառերով արուած նրա գրառումներն այս նկարի վրայ, սակայն ոչ բոլոր բառերն են ընթեռնելի:

Եւ այսպէս, ստորեւ ներկայացնում ենք վերծանուած ձեռագիրը:

ՄՇԱԿ

Մեր ինտելիգենցիան ընկած է: Լէօ

ՄԱՍՈՒԼ

Բովանդակություն

Պետք է առաջադիմել: Նամակ Երեւանից: Մտրակողական ուղղություն:

Մեր աղքատիկ գրականությունը: Մի պատասխան էր <...> - Լէօ:

Մի անանուն լրագրի դիմակը: Պատասխան պ. Լէօին- <...>:

Պատասխան Հ. <...>.- Լէօ: Բանասիրական: Հ. <...> նամակի առիթով - Լէօ:

Մանրանկար - վրձին:

Մեր ընթերցողներին

«Մշակ»ը այս տարի եւս մնում է իր հին ուղղութեանը հաւատարիմ։ Այսինքն՝ դարձեալ կը լինի մտրակողական եւ ամէնքին ռոզգի⁹ կը տայ. իսկ ով կը յանդգնի ծպտուն հանել նրա կը դադի հրաշէկ կայծակներով։ Իսկ ով կը համարձակուի բողոքել դրանից յետոյ, կը հրապարակուի պատերազմական պառոդիան, եւ մեզնից կը տրուի «Մանրանկարը»»։

Երգիծանկար 5, Պերճ Պռօշեան

Այս գծանկարում դասականի երգիծանքն ուղղուած է Պոռշեանի դէմ, որը նրա կրօնի ուսուցիչն էր Թիֆլիսի Ներսիսեան դպրոցում: Դեմիրճեանը Պոռշեանին «Հայրենախօս գրողը, լաւ մարդը» յուշագրութեան մէջ այսպէս է բնութագրել. «Ամենաբարի դասապօրն էր նա. յաճախ էր շեղուում դասի առարկայից եւ հայրենասիրութեան մասին զրուցում. այնպէս որ՝ նրա աւանդած կրօնական առարկան մոռացուեց յետագայում, եւ մեր յիշողութեան մէջ մնացին հայոց պատմութիւնը եւ հայրենասիրութիւնը»:

Եւ ահա, տարիներ անց Դեմիրճեանը այսպիսի երգիծանկարով է անդրադարձել իր ուսուցչին:

Այս նկարում յիշատակուած են Պոռշեանի երկերը՝ Հացի խնդիր, Կոռածաղիկ, Շահէն, Բղղէ, Սօս եւ Վարդիթեր: Գրուած են նաեւ երկու լատինատառ անուն՝ Saco եւ ARTUR LEIST:

⁹ Մտրակ (ռուսերէն):

Ենթադրում ենք, որ առաջին անունն ակնարկում է Հացի խնդիր վէպի հանրայայտ հերոսին՝ Միկիտան Սաքոյին, մանաւանդ որ երգիծանկարի մէջ այդ վէպի վերնագիրը զբաղեցնում է զգալի տեղ:

Իսկ Արթուր Լիսթը (1852-1927) գերմանացի գրող է, թարգմանիչ, ապրել է Թիֆլիսում: Նա Պոռտենի եւ Դեմիրճեանի ժամանակակիցն էր, յայտնի մարդ գրական միջավայրում: Գերմաներէն է թարգմանել հայ եւ վրացի դասականներին: Հաւանաբար, ինչ-որ առնչութիւն է ունեցել Պոռտենի կամ գուցէ՝ Դեմիրճեանի հետ: Չի բացառում, որ երգիծանկարելու պահին մասնակցել է «Վերնատան» հաւաքոյթին. չէ՞ որ խմբակի հիմնական կազմից բացի, Թումանեանի տանը լինում էին նաեւ ժամանակի այլ նշանաւոր դէմքեր՝ մշակոյթի եւ հասարակական-քաղաքական ոլորտներից:

Եւ Դեմիրճեանի թողած վկայութիւնն էլ համոզում է, որ համաշխարհային գրականութեանը, օտարալեզու գրքերին ծանօթանալը եղել է «Վերնատան» սկզբունքներից մէկը: «Վերնատան» մասին շատ է գրուել, ճիշտը՝ յիշուել, եւ կարծեմ փորձեր էլ են եղել նաեւ մեկնաբանելու նրա էութիւնը: Գրել է Դեմիրճեանը. «Պէտք է նշեմ, որ հեղինակուկ բաներ ասուել են երբեմն: «Վերնատան» սկզբունքն էր՝ շարժում, դուրս գալու ազգային սահմանափակութիւնից, ժողովրդական ազգային կուլտուրա, համամարդկային գաղափարներ, համաշխարհային կլասիկա: Սրտեղծել ժողովրդին մօտ գրականութիւն, որը պէտք է ունենայ նաեւ գեղարուեստական մշակում եւ կենդանի, գրաբարից գերծ լեզու»¹⁰:

Բայց սա չի նշանակում, որ վերնատնականները տուրք են տուել օտարամոլութեանը եւ վերամբարձ մօտեցում ունեցել հայ ազգային մշակոյթին ու գրականութեանը: Ճիշտ հակառակը՝ այս միջավայրում խիստ քննադատութեան են ենթարկուել օտար արժէքներով չափից աւելի տարուելու երեւոյթները, եւ այս մասին լաւագոյնս վկայում է յաջորդ ծաղանկարը:

Երգիծանկար 6, Ալեքսանդր Ծատուրեան

Դեմիրճեանն այս երգիծանկարում անդրադարձել է Ալեքսանդր Ծատուրեանին: Ինչպէս յայտնի է Ծատուրեանի կենսագրութիւնից, 1902ից նա ապրել եւ աշխատել է Մոսկուայում, եղել ուսուցիչ մոսկովեան մեծահարուստների ընտանիքներում, ապա զբաղուել գրական-հրատարակչական գործունէութեամբ:

Երգիծանկարի հերոսներին, ինչպէս սովորաբար անում էր Դեմիրճեանը, կցում են երգիծական գրութիւններ: Ներկայացնում ենք դրանք՝ վերից վար:

«Մոսկուայի համակրողներ

¹⁰ Դերենիկ Դեմիրճեան, *Անծանօթ էջեր*, «Հայաստան» հրատ., Երեւան, 1974, էջ 289:

Քիւրակն
Գլուխներէն վեր պիտի որոնենք գեղեցիկ արուեստը
ՄՇԱԿ

Կոյսի մեջ գեղարուեստ չկայ, բայց նրա գլխարկի մեջ մեծ գեղարուեստագետ կայ:

Հրաշալի գլխարկ, Ալեքս. Ծատուրեանի»:

«1903ին ես գնացի Մոսկուա,- կարդում ենք Դեմիրճեանի Թումանեանի հետ գրքում,- այնպեղից վերադարձայ Թիֆլիս, ուր «Վերնատան» աշխատանքները շարունակեցինք, մանաւանդ, որ բաւական նիւթ կար: Վաղուց հրատարակուել էր «Երգերն ու վերքերը», ես գրել էի «Կեանքի տեսիլը», Շանթն սկսել էր հետաքրքրուել դրամատուրգիայով, իսկ որ ամէնից գլխատուն է՝ Թումանեանը հրատարակում էր իր «Բանաստեղծութիւնների» ստուար հատորը: Մեր գրական զրոյցների նիւթը մի փոքր փոխուել էր: Թումանեանը օրատուր անելի էր պնդում, որ պէտք է մօտենալ ժողովրդին: Պէտք է ունենալ իր սեփական ժողովրդի կապը»¹¹:

Կարծում ենք, որ 1902ից Մոսկուայում՝ մեծահարուստ ռուսների միջավայրում, իր գործունէութիւնը ծաւալած Ծատուրեանը եւ Դեմիրճեանը հանդիպել են այնտեղ, եւ խորաթափանց Դեմիրճեանը նկատել է Ծատուրեանի վարքագծում օտարամոլութեան անհարկի դրսեւորումներ, որն էլ դրդել է նրան անել այդ գծանկարը եւ մեկնաբանութիւններում արտայայտել ռուսամոլութեան հանդէպ իր վերաբերմունքը:

Երգիծանկար 7, Երգ երգոց

Դեմիրճեանի յուշերը «Վերնատան» հաւաքների մասին շատ սրտառուչ ու բովանդակալից են: Թէ՛ խմբակի անդամներին, թէ՛ դրա շուրջ համախմբուած անձանց Դեմիրճեանը նուիրել է բազմաթիւ, բազմաբնոյթ ստեղծագործութիւններ: «Վերնատան» ստեղծման մասին նրա յուշերում կարդում ենք.

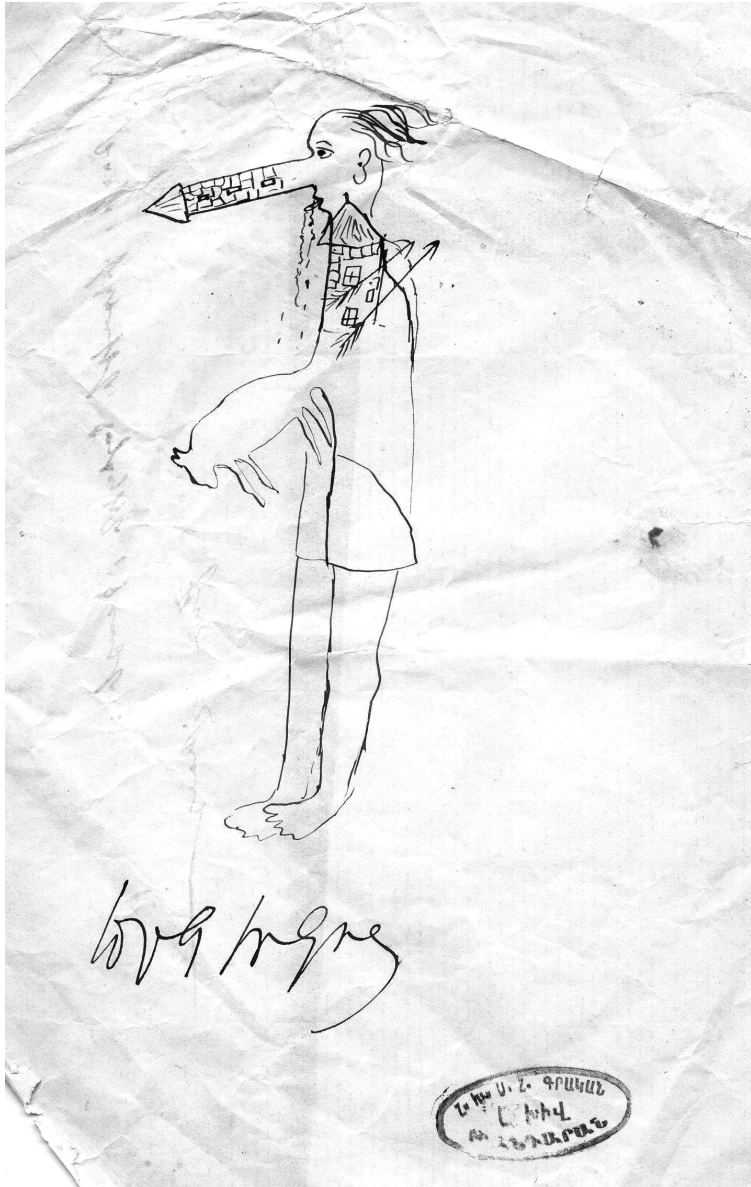
Թումանեանը ապրում էր հինգերորդ թէ՛ վեցերորդ յարկում, Բեհբութեան փողոցի վերին մասերում, բուսաբանական լեռան ստորոտին: Այդ բարձր բնակարանի սենեակներից մինը մեր հաւաքատեղին էր եւ տեղի բարձրութեան պատճառով, նաեւ Քրիստոսի աշակերտների «Վերնատանը» հաւաքուելու եւ Սուրբ Հոգուց շնորհք ստանալու կատակով արած նմանութիւնը մէջ բերելով՝ կազմակերպութիւնը կոչեցինք «Վերնատուն»¹²:

Ինչպէս նկատում ենք, աստուածաշնչեան նիւթին անդրադարձը առկայ է անգամ խմբակի անուան մէջ, ուստի զարմանալի չէ, որ իր երգիծանկարներից մէկին դասականը հաղորդել է հոգեւոր բովանդակութիւն. պատկերել է իւրօրինակ կերպար, որն ակնյայտօրէն ուխտատուրի է նման: Նա ոտաբոբիկ է, ձեռքին՝ գառնուկ, ուսից վեր ուղղուած սլաքները, կրծքավանդակին, քթին պատկերուած շինութիւնները՝ եկեղեցու գմբէթ յի-

¹¹ Դերենիկ Դեմիրճեան, *Թումանեանի հետ*, «Հայաստան» հրատ., Երեւան, 1969, էջ 19:

¹² Դերենիկ Դեմիրճեան, *Երկերի ժողովածու 14 հատորով, հտոր. 12*, ՀՍՍՀ ԳԱ, Երեւան, 1985, էջ 170:

շեցնող տանիքներով, ակնարկում են Թումանյանի տան՝ վերին յարկում, բարձունքի վրայ գտնուելու հանգամանքը: Նկարի մակագրությունը եւս աստուածաշնչեան է՝ «Երգ երգոց»: Թէ յատկապէս ու՛մ եւ ի՛նչ է նկատի ունեցել այս երգիծանկարում Դեմիրճեանը՝ միանշանակ պնդել հնարաւոր չէ, սակայն իրաքանչիւրս կարող ենք զարկ տալ մեր երեակայութեանն ու անել մեր սեփական եզարակացութիւնները:

Երգիծանկար 8, Յովհաննէս Թումանեան

Այս անգամ Դեմիրճեանը երգիծանկարել է Թումանեանին:

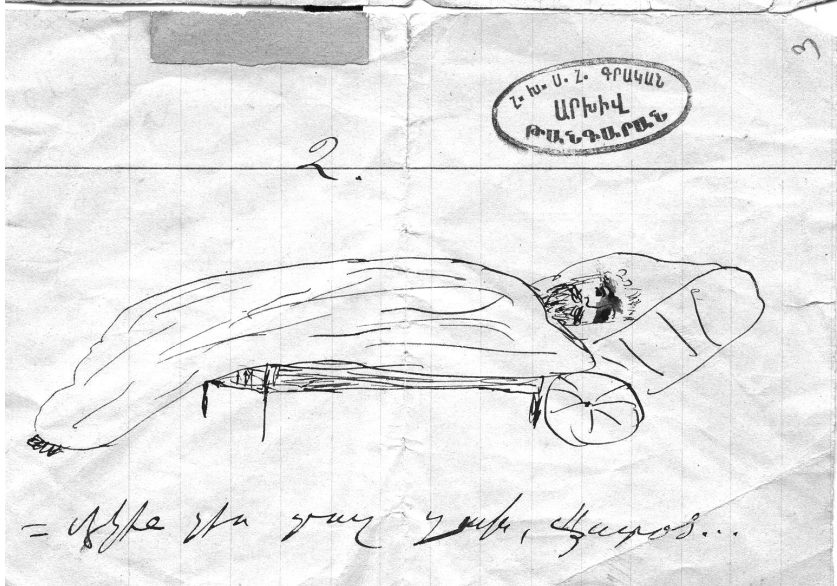
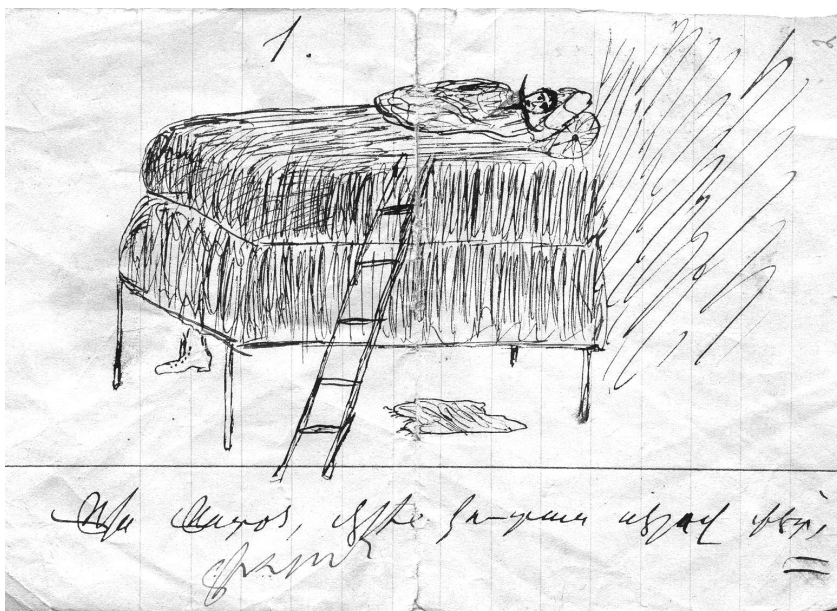
Երգիծանկարի վերելում կայ այսպիսի գրառում. «Հոգուս մէջ ահալտե-սիլ ձեւեր դանդաղօրէն կը տարտամին ծուլութեան ճամփին վրայ... Ու ես կը տոկամ՝ ի քուն ընկղմած, գանգիս մէջ «Բլբուլն հազարան», որու թուղթն գնած պատրաստ է արդէն: Սպասեցէք, ո՛վ եղբայրներ, քնէս յոգ-նելէն եւ այդ յոգնութիւնն նորէն քնով հանգստացնելէն ետքը... սակայն քունս կը տանի, ծառայութիւն»:

Իսկ Թումանեանի երգիծանկարի շուրջ Դեմիրճեանը նկարել է նրա հերոսներին, նշել ստեղծագործութիւնների վերնագրերը, գրառում արել նաեւ քնած Թումանեանի վրայ գցուած ծածկոցի հատուածում: Ահա այդ գրառումների վերձանումը.

«Նոր գրուելիք եւ չգրած հին գրուող բաներ
Պոէտն ու մուսան
Դէպի անհունը
Լօռեցի Սաքօն
Թմբկաբերդը
Անուշ
Հազարան բլբուլը
Սասունցի Դաւիթ»:

Երգիծանկար 9, Յովհաննէս Թումանեան

Դեմիրճեանն այս երգիծանկարում, կարծում ենք, պատկերել է Թու-մանեանին: Այս եզրակացութեանն ենք եկել՝ հիմք ընդունելով Թուման-եանին պատկերող նրա նախորդ երգիծանկարը: Դրանցում պատկերուած կերպարը նոյնն է, ըստ մեզ:

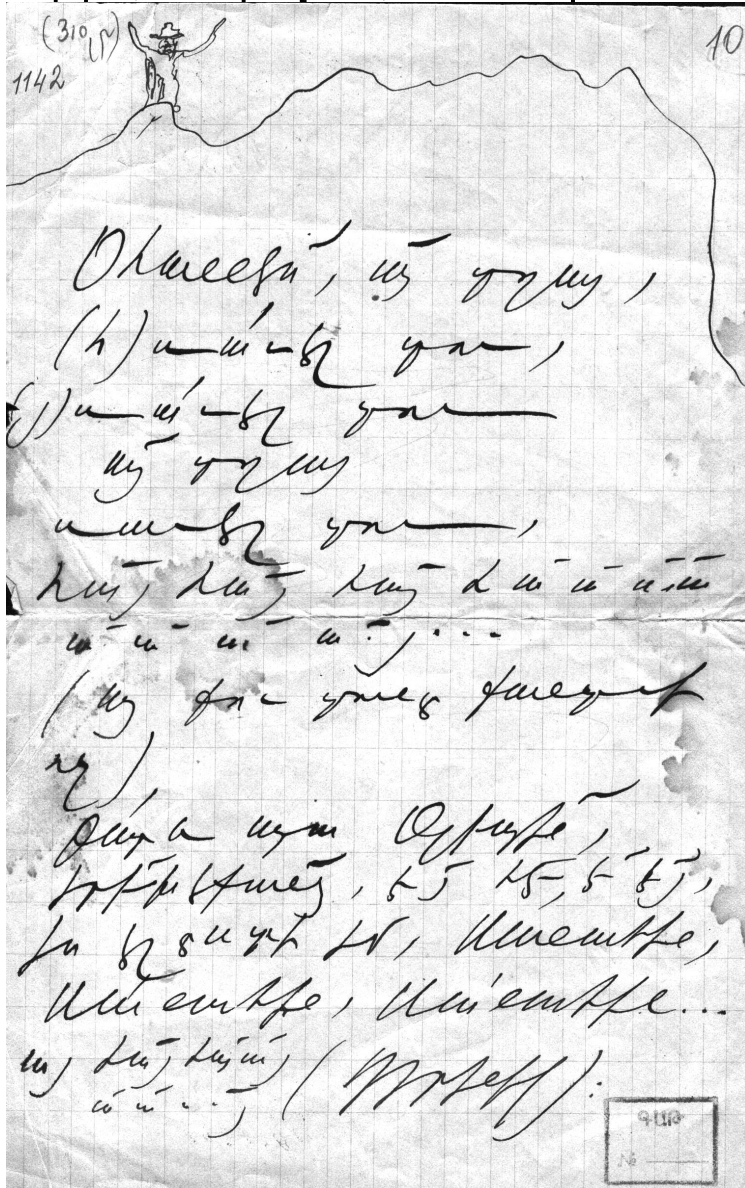

Երգիծանկարը երկու մասից է բաղկացած: Վերին հատուածում Դեմիրճեանի երգիծանկարի հերոսը պառկած է խոտի բարձր դէզի վրայ: Հատուածը մակագրուած է այսպէս. «Ախ Ասորո, մէկին կու տաս սեղով փեր, ' <...>»:

Ներքեւում հերոսը պառկած է կոշտ թախտի վրայ, մակագրութիւնն էլ շարունակութիւնն է վերեւում սկսուած մտքի. «մէկին չես տալ ցախ, Ասորո...»:

Ահա այսպէս. Դեմիրճեանը շարունակում է կատակել:

Երգիծանկար 10, Նամակ Յովհաննէս Թումանեանին

Դեմիրճեանը, ինչպէս նշել ենք, նկարում էր ոչ միայն կտաւի կամ առանձին թերթիկների վրայ, այլևս իր ստեղծագործութիւնների, նամակների էջերին: Ասուածի մի վկայութիւն է վերելում ներկայացուող նիւթը՝ Թումանեանին ուղղուած նամակը:

Այս անթուակիր նամակը Դեմիրճեանը Թումանեանին գրել է Սանահինից: Նամակը տպագրուած չէ ո՛չ Դեմիրճեանի, ո՛չ էլ Թումանեանի երկերի ժողովածուներում:

Դեմիրճեանը Սանահին էր մեկնել կազդուրուելու:

Ինքն իրեն նկարելով սարերի գլխին՝ բնածայնական վանկարկում-ներով դիմում է Թումանեանին՝ տեղեկացնելով, թե ինքը նրա ծննդավայրում է եւ բարձր սարերի գագաթից ողջոյն է յղում Թումանեանին, նրա կնոջը՝ Օլիային, երեխաներին:

Նամակի բովանդակութիւնը՝ ստորեւ:

«Օհաննէս, ա՛յ տղայ,

(h) ռա՛ւել տու,

(j) ռա՛ւել տու

ա՛յ տղայ

ռաւել տու,

հա՛յ, հա՛յ, հա՛յ h ա՛ա՛ա՛ա՛

ա՛ ա՛ ա՛ ա՛ j...

(այ քու տունը քանդուի ոջ),

բարեւ արա Օլիայի՛ն,

երեխեքա՛նց, է՛յ, հէ՛, է՛, է՛յ,

ես էլ ըստի եմ, Սա՛նահին,

Սա՛նահին, Սա՛նահին...

այ հա՛յ, հա՛ա՛յ

ա՛ա՛...j

(Դերենիկ)»:

Երգիծանկար 11, Նամակ Աւետիք Իսահակեանին

Ահա եւս մի երգիծական գծանկար, աւելի ճիշտ՝ երգիծական մակագրութիւն ունեցող գծանկար՝ արուած նամակի մէջ:

Այս գծանկարը 1898 Մարտի 15ին Թիֆլիսից Իսահակեանին գրած նամակում է: Նամակը, իհարկէ հրատարակուած է¹³, սակայն նամակի վերջին էջում արուած գծանկարն ու մակագրութիւնը անյայտ են լայն հանրութեանը, եւ այն միայն կարող են տեսած լինել Դեմիրճեանի տուն-թանգարան այցելած մարդիկ:

Սաղարթագուրկ ծառի եւ լճակի գծապատկերի տակ Դեմիրճեանը գրել է. «Այվազովսկին եթէ սաղ է, կարող է հանգիստ գերեզման մտնել, իսկ եթէ գերեզմանում է՝ կարող է հանգիստ շուռ գալ միւս կողքին»:

Նշենք, որ Յովհաննէս Այվազովսկին մահացել է 1900ին: Այսինքն՝ այս գծանկարն անելու ժամանակ նա ողջ էր:

Ինքնին հասկանալի է, որ Դեմիրճեանի երգիծանքն այս դէպքում ուղղուած է հենց իրեն, եւ ոչ՝ Այվազովսկուն: Նա ինքնահեգնանքով նկատել է իր նկարած փոքրիկ լճակի եւ Այվազովսկու շքեղ ծովանկաների տարբերութիւնն ու նկարի մակագրութեամբ խոստովանել իր նկարչական ձիրքի խեղճութիւնը մեծ ծովանկարչի տաղանդի համեմատութեամբ: Զարման-

¹³ Դերենիկ Դեմիրճեան, *Երկերի ժողովածու 14 հատորով, հպր. 14*, էջ 293-96:

այլի չէ, որ մեծ գրողը տեսել եւ հասկացել է իր նկարչական ծիրքի անկատարութիւնը եւ չի վախեցել խոստովանել դա այսպիսի հակասական մեկնաբանութեամբ, որը ոչ-խորաքնին ընթերցողին կարող է թուալ յանդգնութիւն Այվազաւսկու հեղինակութեան, տաղանդի հանդէպ, այնինչ իրականութիւնը բոլորովին այլ է. այն պէտք է տեսնել Դեմիրճեանի գրի տողատակերում:

Այսպիսով ի՞նչ է առ Ե. Բրայն Է. Էսքիւր
 Գրեմու Նշել, իմ իմ Գրեմուստեւ
 Կարգ Է Էսքիւր շու իմ իմ
 Գրեմու :

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Այս յօդուածը հնարաւորութիւն է տալիս ճանաչելու Դերենիկ Դեմիրճեանին նոր տեսանկիւնից եւ հասկանալու, թէ որքան խորաթափանց, բազմաշնորհ անհատականութիւն է եղել նա: Իրաքանչիւր տաղանդաւոր գրող չէ, որ իր գրական երկերից զատ, նաեւ աչքի է ընկել արուեստի այլ ոլորտներում, փայլել ոչ միայն գրական, այլեւ ուրիշ ձիրքերով: Դեմիրճեանն այս իմաստով բացառութիւն էր: Նրա կերպարուեստը, որ մասնակիօրէն ներկայացուեց այս ուսումնասիրութեան մէջ, ասուածի խօսուն վկայութիւնն է: Ասել է թէ՛ մեծերի կեանքն ու ստեղծագործութիւնն ուսումնասիրող մասնագէտներին միշտ էլ սպասում են անակնկալներ, որոնց բացայայտման համար երբեմն բաւական չեն տասնեակ հարիւրաւոր տարիները: Վերջին տարիներին մեզ յաջողուել է Դեմիրճեանի արխիւում գտնել նման անակնկալների մի ամբողջ շարք, որը գուցէ եւ դեռ սպառնաւ չէ, եւ անակնկալները դեռ կարող են լինել շարունակական:

THE CARICATURES OF DERENIK DEMIRCHIAN (SUMMARY)

KARINE RAFAYELIAN
karine.rafaelyan@mail.ru

The archival legacy of the renowned Armenian novelist Derenik Demirchian is full of samples of diverse unpublished documents. These include not only his literary works but also the drawings he made during his lifetime.

The current article highlights Demirchian's hitherto unpublished eleven pencil drawings, which are caricatures. Most of these caricatures are done on separate papers, while others are drawn either on the manuscript pages or the letters of the author. Almost all the drawings have write-ups by Demirchian, which sound more like comments and explanations.

In fact, Demirchian was not only caricaturing but also expressing his views and attitude towards the figures he was drawing. Furthermore, these comments, about the renowned figures he was drawing, reflect as well events of the time. The set of caricatures published in this article belong to Hovhannes Toumanian, Leo, Berdj Broshian, Alexander D zadourian, Hovhannes Aivazovsky, and the most famous Armenian periodicals of the time, specifically *Mourdj* (hammer) and *Meshag* (peasant, cultivator)

These eleven caricatures shed light on Demirchian's drawing talent and his literary and socio-political position concerning a number of critical issues of the time. It helps us to see Demirchian from a different, unexamined perspective and to recognise how deep and piercing a multit talented personality he was.

In this regard, Demirchian is a rare case as very few Armenian writers have been able to produce wonderful literary works (the *Vartanank* novel in his case) as well as shine with other talents.